

19. **Юрченко О. Т.** Поширення марксизму і соціал-демократичні організації на Україні (80–90-і роки XIX століття) / О. Т. Юрченко, М. В. Демченко. – К. : Політвидав України, 1983. – 182 с.

Надійшла до редколегії 17.01.2013

УДК 97 (477.63) «1890/1907»

О. О. Чепурко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

**ІСТОРІЯ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНИХ
ОРГАНІЗАЦІЙ КАТЕРИНОСЛАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ
НАПЕРЕДОДНІ РЕВОЛЮЦІЇ 1905–1907 рр.**

Розглянуто діяльність соціал-демократичних організацій Катеринославської губернії напередодні революції, досліджено ступінь впливу на роботу організацій губернії рішень II з'їзду РСДРП, окреслено особливості фракційного самовизначення марксистів.

Ключові слова: соціал-демократи, РСДРП, агітація, пропаганда.

Рассмотрено деятельность социал-демократических организаций Екатеринославской губернии накануне революции, исследовано степень влияния на работу организаций губернии решений II съезда РСДРП, выделены особенности фракционного самоопределения марксистов.

Ключевые слова: социал-демократы, РСДРП, агитация, пропаганда.

Review the activities of the Social-Democratic organizations Ekaterinoslav province on the eve of the Revolution, investigated the degree of influence on the organizations of the province decisions of the Second Congress of the RSDLP.

Key words: social-democratic, RSDLP, agitation, propaganda.

Більше ста років тому відбулася подія, яка вплинула на становлення політичної сили, що в недалекому майбутньому відіграє значну роль у житті багатьох народів. Другий з'їзд РСДРП відкрився 17 (30) липня 1903 р. у столиці Бельгії – Брюсселі, а потім був перенесений у Лондон, де тривав до 10 (23) серпня 1903 р. Цей з'їзд формально об'єднав РСДРП, надав їй нового структурного вигляду, але в той же час дав початок новому розколу марксистів – на меншовиків та більшовиків.

У даній розвідці спробуємо розглянути процес фракційного визначення соціал-демократів та особливості розвитку організацій

© О. О. Чепурко, 2013

РСДРП Катеринославщини напередодні революції. У радянській історіографії домінувало переконання, що ініціатором фракційного розколу, внутрішньопартійних конфліктів та дискусій були меншовики, тож спробуємо підтвердити чи спростувати цю тезу, дослідивши діяльність партійців у місцевих партійних осередках Катеринославської губернії.

Становлення соціал-демократичних осередків у Катеринославській губернії почалося з 1890-х рр. Формування партійних організацій не завжди йшло без конфліктів, спостерігалися протиріччя між соціал-демократами з принципових питань. Для кожної партійної організації губернії поряд із питаннями, які обговорювалися в партії в цілому, наприклад, про «економізм» чи політичний терор, існував і свій список дискусійних питань, зумовлених місцевою специфікою. Аналіз діяльності соціал-демократів Катеринослава, зокрема тих безкомпромісних обговорень питань ідеології місцевими партійцями, наводить на думку, що офіційне оформлення розколу партії шляхом утворення фракцій було якщо не приреченим, то не випадковим. Дискусії стосувалися питань своєчасності переходу від пропагандистської до агітаційно-пропагандистської роботи, доцільності реформування структури парторганізацій та її суті (автономність комітетів чи централізований устрій), визначення пріоритетності економічної та політичної боротьби, ставлення до селянського і робітничого рухів, ліберальної буржуазії, сил, опозиційних владі [17, с. 78–79]. Дискусії не обмежувалися полемікою, переростаючи у чвари та дроблення організацій.

Виявлені розбіжності фактично ідентичні тим ідеям, які лягли в основу ідеологічного протистояння делегатів II з'їзду партії й зумовили появу меншовицької та більшовицької фракцій. Конфлікт мав під собою підгрунтя довготривалих дискусій на периферії, й оформлення фракцій – це підбиття підсумків внутрішньопартійної боротьби, яка охоплювала не тільки керівні центри РСДРП, а й низові партійні установи, в основі якої було різне бачення ролі партії, що врешті-решт зумовило розбіжність фракцій як у методах роботи, так і в тактиці.

Зокрема партійці Катеринославщини поклали великі сподівання на запланований на 1903 р. з'їзд партії, який, на їхню думку, мав вирішити усі дискусійні питання щодо ідеології та практичної роботи революціонерів. На з'їзді брали участь соціал-демократи від губернії – Катеринославський комітет, група «Южный рабочий» та «Союз гірничозаводських робітників Півдня Росії» отримали від Організаційного комітету РСДРП програму та пропозицію брати участь у партійному з'їзді, делегувавши від організації двох її працівників. Наприкінці квітня 1903 р. було проведено засідання для виборів делегатів, де були обрані від Катеринославського комітету Л. Віленський

та Л. Махлін, від «Союзу гірничозаводських робітників Півдня Росії» І. Мошинський, від групи «Южный рабочий» В. Розанов та Є. Левін. Згідно з ухвалою комітетів, делегати були відсторонені від роботи (щоб уникнути провалів) і негайно виїхали на з'їзд.

Рішення II з'їзду РСДРП, призвівши до розколу партії, мали значний вплив на роботу периферійних парторганізацій. Полеміка навколо програмних і організаційних принципів побудови партії, що розгорнулася на з'їзді, не вшухла після його закінчення, а перекинулася в організації, розколюючи їх на послідовників двох соціал-демократичних течій марксистського напрямку – меншовиків і більшовиків.

Період з вересня 1903 р. по грудень 1904 р. є добою становлення фракційних осередків усередині партійних організацій РСДРП Катеринославщини. У губернії перша хвиля фракційних протиріч тривала впродовж вересня – жовтня 1903 р. у результаті обговорень рішень з'їзду в керівних органах найбільших соціал-демократичних організацій – Катеринославській організації РСДРП та «Союзу гірничозаводських робітників Півдня Росії». У цей час тривала гостра боротьба за керівні органи (комітети) найвпливовіших організацій губернії. На початковому етапі фракційної боротьби професійні революціонери намагалися поставити під свій контроль комітет, а не створювати всередині організації осередок чи паралельно діючу організацію або групу.

У вересні – жовтні 1903 р. у соціал-демократичних організаціях краю зберігався зовнішній спокій. Місцеві соціал-демократи продовжували вести агітацію та пропаганду в очікуванні рішень з'їзду. Після закінчення з'їзду задля завоювання опори серед місцевих організацій меншовики і більшовики надіслали своїх делегатів на периферію для роз'яснень рішень з'їзду і позицій новоутворених політичних фракцій РСДРП. З самого початку головну увагу в цій боротьбі представники фракцій у межах губернії звернули на Катеринославську організацію та «Союз гірничозаводських робітників Півдня Росії» у зв'язку з тим, що ці партійні утворення були найбільшими та найвпливовішими і мали право представляти інтереси соціал-демократів Катеринославщини на з'їздах партії. Делегати з'їзду, повернувшись у Російську імперію, доповіли на партійних зборах про роботу з'їзду, програму та статут РСДРП, повідомили про розкол у партії, зародивши таким чином розкольницькі тенденції на місцях. Після звітувань делегатів почалося самовизначення керівників організацій. Саме з центру організацій – комітетів – починається розбрат, рядові члени дізналися про розкол пізніше.

Делегати Катеринославського комітету не змогли повернутися у місто одразу після з'їзду, виконуючи завдання керівних органів

РСДРП, тому про можливість розколу партії повідомили представники ЦК РСДРП, що приїхали у місто на початку вересня 1903 р. – делегати більшості І. Дубровінський, С. Гусев та делегат меншості А. Локерман [13, с. 369; 15, с. 361]. Але, як стверджував член комітету В. Ногін, «... замість того, щоб дати загальне принципове обґрунтування точки зору більшості, він (С. Гусев. – *О. Ч.*) зосередив увагу лише на зовнішньому боці інциденту і не зумів розкрити принципового підґрунтя. Це не дало можливості місцевим соціал-демократам остаточно визначитися, на чій позиції стати – більшості чи меншості» [13, с. 369]. Лише після приїзду делегата меншовиків А. Локермана, який ознайомив комітет з точкою зору меншовицької фракції, члени комітету прийняли остаточне рішення і стали на позиції більшовизму [2, с. 47].

Закордонний меншовицький центр восени 1903 р. направив у Катеринослав групу делегатів (В. Вановського, Р. Гальберштадт, В. Розанова, А. Шнеерсона) з метою встановити в міській організації тверді осередки меншовизму і, по можливості, проникнути в комітет, що дало б змогу впливати на її діяльність. 5 жовтня 1903 р. В. Ленін писав членам ЦК РСДРП Г. Кржижановському і В. Носкову: «Війна оголошена, і вони (Люба, Костя, Ярема)* їдуть вже воювати в Росію. Готуйтеся до найлегальнішої, але одчайдушної боротьби. Треба неодмінно зайняти своїми людьми місця в усіх комітетах без винятку. Треба звернути особливу увагу на Харків, Катеринослав, Ростов» [11, с. 295]. Більшовики намагалися захопити контроль над більшістю комітетів організацій. Так, В. Ленін у листі члену ЦК Г. Кржижановському давав такі вказівки щодо боротьби з меншовиками та створення фракції більшовиків: «Харків, Катеринослав, Дон, Гірничозаводський союз ... в руках бунтівників. Треба хоч би що там було займати позиції усюди та повсюди своїми людьми. Хоч по одному сунути свою людину, цілком свою, в кожний комітет» [12, с. 299–300].

Восени 1903 р. до Катеринослава приїхали делегати меншовиків: В. Розанов, Р. Гальберштадт, А. Шнеерсон і В. Вановський, які намагалися згуртувати елементи, близькі до меншовизму й проникнути у Катеринославський комітет. Але завчасно попереджений ЦК РСДРП про прибуття цих меншовиків Катеринославський комітет встиг підготуватися до боротьби. У жовтні 1903 р. комітет виніс рішення приймати до організації приїжджих соціал-демократів після попередньої перевірки їх ставлення до ЦК і ЦО РСДРП [1, с. 55], намагаючись цим обмежити меншовикам доступ до організації.

Більшовикам також допомогло втримати Катеринославську організацію і те, що соціал-демократи, члени керівного органу організа-

* Люба – Л. Радченко; Костя – Р. Гальберштадт; Ярема – А. Шнеерсон.

ції – комітету, з самого початку визначилися переважно як більшовики. Серед членів комітету на меншовицькі позиції стали І. Ісув, С. Зарецька, В. Вульфович, В. Левицький-Цедербаум, які восени 1903 р., уникаючи арешту, виїхали з міста. Інші ж, а саме: В. Ногін, Е. Ессен, М. Вілонов, В. Бутаков, С. Гуревич, С. Образцов, О. Ессен перейшли на позиції більшовизму. Згодом при оновленні складу комітету комітетчики використовували принцип кооптації і призначали нових членів лише з більшовицької фракції. Тому з усіх приїжджих меншовиків вдалося увійти в організацію лише В. Ванновському. Йому було доручено завідувати технічними функціями комітету задля того, щоб відрізати йому доступ до робітників [2, с. 62]. Що ж стосується інших, то нікому з них ні в комітет, ні в організацію увійти не вдалося, а Р. Гальберштадт була навіть не допущена до роботи [2, с. 55–56].

З огляду на це протистояння відносини загострилися до того, що А. Шнеєрсон зробив спробу захопити комітет силою. Він запропонував В. Левицькому організувати разом з ним молодих членів організації і спрямувати їх проти комітету, а друкарню організації захопити силою та використовувати її для друкування видань меншовицького змісту [2, с. 56]. Але В. Левицький не пішов на це і меншовики поїхали з міста, зосередивши свою увагу на другому форпості соціал-демократії в губернії – «Союзі гірничозаводських робітників Півдня Росії».

Проте їх приїзд не був даремним. За час їх перебування в місті всередині Катеринославської організації був організований досить впливовий меншовицький осередок. Упродовж вересня – жовтня 1903 р. відбулася ліквідація залишків «економістів» у Катеринославі [2, с. 48]. Проте приєднання «опозиції» до Катеринославської організації не принесло спокою, а лише посилювало меншовицький осередок в організації, внісши напруженість у стосунки між пробільшовицьким комітетом та променшовицьки налаштованою масою рядових партійців. Наприклад, у грудні 1903 р. справа дійшла навіть до розколу. Меншовики вирішили відокремитися від «іскрівців», налагодити свою друкарню, а у випадку, якщо їх група зазнає поразки, приєднатися до Бунду [2, с. 63]. Однак розкол організації так і не відбувся внаслідок арешту лідерів опозиції [3, с. 49]. Відсутність ідейних керівників, лідерів серед меншовиків Катеринослава, які б були здатні повести за собою маси, скоординувати їх діяльність – ось головна причина домінування більшовиків у Катеринославській організації. Не менш важливою причиною цього була необізнаність рядових членів організації, бо, як зазначав член комітету А. Фабричний, «периферія у курс справи введена не була» [16, с. 6]. Лише на початку 1904 рр. Катеринославський комітет починає пояснювати рядовим членам організації суть конфлікту всередині партії.

У вересні 1903 р., Катеринославський комітет у складі більшовиків В. Ногіна, М. Вілонова, І. Кейзера, К. Норінського, О. Большунова, І. Захаренка, З. Щапа своїм рішенням засудив меншовиків, схвалив рішення II з'їзду, приєднавшись до його постанов. Перевага більшовиків у комітеті дала можливість представляти інтереси міської організації тільки з більшовицьких позицій, ігноруючи навіть членів комітету меншовиків – І. Єгорова, К. Захарову, С. Цедербаума. У жовтні 1903 р. В. Ногін писав у редакцію «Искры»: «Усі ми цілком висловлюємося за рішення більшості і будемо робити все можливе для підтримки ЦК і ЦО» [14, с. 382]. На початку жовтня 1903 р. Катеринослав відвідала член ЦК РСДРП М. Ессен (Розенберг), яка виступила з роз'ясненням рішень II з'їзду. Заслухавши доповідь М. Ессен про з'їзд, місцевий комітет повторно обговорив повідомлення ЦК і ухвалив резолюцію на підтримку більшовицької частини партії [2, с. 51]. «Катеринославський комітет висловлює свою солідарність з усіма постановами з'їзду, підкоряється всім центральним установам, обраним з'їздом, запрошує товаришів об'єднатися і висловлює свій осуд всяким дезорганізаторським спробам, що порушують цілісність та єдність роботи» [8, с. 410]. Таким чином, можна констатувати, що Катеринославська організація практично одразу після з'їзду встала на бік більшовиків, хоча ідейної єдності в ній не було. Пробільшовицька орієнтація Катеринославської організації була зумовлена тим, що її керівний орган (комітет) з самого початку розколу партії складався переважно з осіб, що стали на бік більшовиків. А у зв'язку з тим, що комітет невиборний орган (він поповнювався шляхом кооптації), не було ніякої можливості легальним шляхом проникнути в комітет представникам меншості, хоча такі спроби вони робили неодноразово.

Боротьба між фракціями точилася і всередині «Союзу гірничозаводських робітників Півдня Росії», керівний орган якого одразу перейшов на меншовицькі позиції. Проте в цій організації процес фракційного визначення керівного органу був швидким. Після доповіді делегата «Союзу гірничозаводських робітників Півдня Росії» І. Мошинського, який повернувся в організацію у вересні 1903 р., керівництво «Союзу» приймає цілком променшовицьку резолюцію. Але більшість місцевих організацій та гуртків, які входили в «Союз гірничозаводських робітників Півдня Росії», ще довго не визначили свого ставлення до рішень II з'їзду РСДРП.

Після визначення двох найвпливовіших організацій губернії починається боротьба місцевих соціал-демократів обох фракцій за інші організації. Цей етап фракційних розбіжностей (жовтень – грудень 1903 р.) проявив себе у боротьбі за комітети периферійних організацій, які були слабо пов'язані з партійними центрами й не визначи-

ли свого ставлення до рішень з'їзду через свою слабку поінформованість. Основним фактором, що зумовлював розвиток міжфракційних протиріч серед соціал-демократів, стало прибуття нових партійних працівників із-за кордону, де вони брали безпосередню участь у міжфракційних конфліктах. У той час, коли спільна робота в провінції сприяла вирішенню протиріч, приїжджі революціонери привносили в місцеву партійну роботу гостроту фракційної боротьби, яка йшла у керівних органах партії та фракційних центрах еміграції. Ідейні конфлікти підігрівалися частими поїздками в губернію представників центрального керівництва обох фракцій, які вели агітацію на свою користь.

Так, у жовтні 1903 р. Таганрозька організація РСДРП визначається як більшовицька і при сприянні Катеринославських більшовиків поширює свій вплив на Донбас. Через власних представників інформує впродовж жовтня – грудня 1903 р. про рішення з'їзду соціал-демократичні організації Макіївки, Маріуполя, Єнакієвого, Юзівки та ін. У результаті в організаціях, що входили до складу регіонального соціал-демократичного утворення – «Союз гірничозаводських робітників Півдня Росії» (з кінця 1903 р. – «Донецький союз»), триває період ідейного самовизначення. На більшовицькі позиції стають Таганрозька, Макіївська, Сулінівська, Юзівська (заводська) організації та гурток Щербинівської копальні [9, с. 88–89]. Усі інші організації залишилися під впливом керівного центру «Союзу», який заявив про себе як орган меншовицької фракції.

У 1903–1904 рр. соціал-демократичні організації діяли у 21 населеному пункті губернії: Авдіївка, Алчевськ, Бахмут, Горлівка, Гришине, Довгинцеве, Єнакієве, Кадіївка, Кам'янське, Катеринослав, Кривий Ріг, Луганськ (міська організація та Гірничий комітет), Макіївка, Маріуполь, Новомосковськ, Олександрівськ, Павлоград, Слов'янськ, Юзівка (заводська та міська організації), Щербинівка, Ясинувате. Ці підрахунки не є остаточними, вони можуть бути доповнені й уточнені на основі аналізу архівних матеріалів. Усього діяло 23 комітети місцевих організацій, серед яких тільки дві (Катеринославська і Донецький союз) мали право представляти соціал-демократів губернії на з'їздах партії й були наближені за своїм статусом до окружних організацій.

Більша частина організацій губернії (Кам'янська, Криворізька, Луганська, Олександрівська, Павлоградська та ін.), що були слабо пов'язані з партійними центрами, офіційно не визначили свого ставлення до рішень з'їзду. Тому після захоплення фракціями впливу у двох найбільших організаціях губернії, починається ознайомлення організацій Катеринославщини з рішеннями II з'їзду, що триває до кінця 1904 р. Одночасно і меншовики, і більшовики роблять спро-

би перебрати контроль над керівництвом цими організаціями на себе. Соціал-демократи Катеринослава, наприклад, розробили розгорнуту програму партійної пропаганди, яку розрахували на 20 занять. Ця програма, написана В. Ногіним, орієнтувала на вивчення програми-мінімум, програми-максимум, аграрного питання, ставлення партії до ліберальної буржуазії, есерів та студентського руху. Цей документ набув значної популярності й поширювався в організаціях Катеринославського, Олександрівського та Павлоградського повітів. У 1903–1904 рр. Катеринославський та Луганський комітети розповсюджували «Летучие листки», матеріали яких виходили за межі місцевої хроніки, висвітлюючи сторінки з життя партії та загальнополітичні події в країні.

Після завоювання меншовиками «Донецького союзу», який контролював діяльність організацій Донбасу, меншовики одразу отримали перевагу в губернії. На меншовицькі позиції стали організації Слов'яносербського, Маріупольського та Бахмутського повітів, крім Луганської організації, що визначилася як більшовицька, на початку 1904 р. розірвавши стосунки з Донецьким комітетом РСДРП й у квітні 1904 р. утворивши Гірничий комітет – власний партійний центр, та Юзівської, яка переживала внутрішньорганізаційні хитання, поки в 1904 р. її комітет остаточно не підкорили меншовики [7, с. 44]. Більшовики після захоплення Катеринославського комітету отримали можливість впливати на рішення організацій Катеринославського, Верхньодніпровського, Павлоградського, Новомосковського й Олександрівського повітів, де лише в Олександрівській організації меншовики, з часом, отримали незначну перевагу.

Однак не слід говорити про цілковиту перевагу меншовиків у Донбасі та більшовиків у Нижньому Подніпров'ї. У 1903–1904 рр. в організаціях, що очолювалися меншовиками, сформувалися більшовицькі групи (Алчевська, Горлівська організації «Донецького союзу»), а в організаціях, що очолювалися більшовиками, – меншовицькі (Катеринославська, Криворізька, Довгінцевська). Мали місце спроби утворення окремих фракційних осередків меншовиками та більшовиками, перерозподіл ними влади й засобів підпільної діяльності (кошти, друкарська техніка і найголовніше – вплив на рядові кадри). Така внутрішня боротьба усередині організацій РСДРП тривала до січня 1905 р.

У губернських організаціях РСДРП між меншовиками та більшовиками точилася боротьба з ідейних і організаційних питань, яка загострювалася в міру розгортання революційного руху. Однак до остаточного розмежування не доходило, фракційні осередки, що виникли у межах єдиних організацій, не ініціювали розкол. Це можна пояснити порівняно незначною кількістю професійних революціонерів,

які працювали в організаціях губернії, відсутністю коштів та неможливістю результативно працювати в конспіративних умовах дрібним організаційним утворенням. Крім того, організаційне розмежування між фракціями гальмувалося існуванням різного роду національних організацій, на боротьбу з якими витрачалося багато сил та енергії. Так, у 1903 р. до Олександрівська приїхав відомий організатор артілей М. Левитський, поширюючи ідеологію «артільного соціалізму». Його місцеві прибічники, очолювані П. Чижевським, періодично влаштовували Шевченківські вечори, з робітників організували українську драматичну трупу, хор. Соціал-демократ О. Малєєв так згадував про конкуренцію політичних сил у місті: «утворився своєрідний клубок, в якому ідеї «економізму» перепліталися з українським шовінізмом та «поліцейським соціалізмом» [6, арк. 89–90]. У губернії мали відчутний вплив й члени єврейських організацій, зокрема Бунду та Поалей Ціон.

Відмінності в тактиці фракцій РСДРП та поглядах рядових членів партії виявляться значно пізніше – з початку розколу партії різниці між ідеологією меншовиків та більшовиків на периферії була незначною, розходження спостерігалися в основному з організаційних питань та позначалися часто на суперечках керівників організацій. Меншовики при обговоренні організаційної побудови партії виступали за «широкий» демократизм, більшовики ж за розумний централізм. Що ж стосується тактики боротьби, то суттєвої різниці не існувало. Як відомо, основні розбіжності з'являються на початку революції в 1905 р., коли обидві фракції остаточно самовизначилися, виробили власну програму дій, методику революційної боротьби. Тому у 1903–1904 рр. діяльність меншовиків та більшовиків, зокрема на Катеринославщині, мало чим відрізнялася. Хіба що меншовики висували у революційній діяльності насамперед економічні вимоги, будучи переконаними, що поки не доб'ються відчутних поступок з боку підприємців, які б поліпшили робітникам умови праці, поки ті не побачать і не відчують власні сили, недоцільно висувати політичні вимоги. Який сенс закликати пролетаріат до політичної боротьби, якщо не всі робітники виступають за поліпшення власних життєвих та професійних потреб? До того ж, якщо вірити спогадам революціонерів, то в ідеологічні протиріччя, міжфракційну боротьбу рядових партійців не залучали. Відомі випадки, коли рядові партійці погано розуміли причини та сутність фракційних протиріч до початку 1905 р. Ознайомлення рядових партійців з ідеологічними засадами фракцій відбувається, зокрема в губернії, з 1904 р. [3, арк. 7].

Третя хвиля міжфракційної боротьби тривала впродовж 1904 р. й позначилася втягненням у конфлікт рядових партійців та утворенням у межах єдиних соціал-демократичних організацій фракційних осе-

редків, перерозподілом влади, засобів підпільної діяльності (коштів, друкарської техніки, партійних зв'язків). Це ініціювало новий плін боротьби, що тривала до початку революції. Рядові партійці практично не були ознайомлені з тематикою розбіжностей фракцій, саме тому революціонери намагалися переконати їх у власній правоті, заручитися їхньою підтримкою.

Залучення рядових членів губернських організацій у дебати спричинило їх розкол на послідовників двох соціал-демократичних течій – меншовизму і більшовизму – та існування паралельних фракційних організацій. Наприклад, на межі 1903–1904 рр. Катеринославська організація, будучи формально єдиною, поділяється на два осередки: пробільшовицьки налаштованою частиною організації виявилися заводські робітники, а міська інтелігенція та ремісники опинилися на позиції меншовизму [4, арк. 72; 10, с. XVI]. На початку 1905 р. умовний розкол перетворюється на реальний, а з березня 1905 р. в Катеринославі діяли вже дві організації. З-під контролю «Донецького союзу», що займав променшовицькі позиції, виходить Луганська організація. З 1905 р. діють дві паралельні організації в Луганську: Луганська організація РСДРП (більшовицька) та Луганська група Донецького союзу РСДРП (меншовицька).

У дрібніших організаціях губернії відбувається виокремлення фракційних осередків при збереженні фактичної єдності організацій. Прикладом може слугувати Олександрівська організація РСДРП, ідейні розбіжності в якій існували й до з'їзду, але після приїзду І. Щедровича та його доповіді про партійний розкол боротьба всередині організації загострилася. Непримиренна боротьба точилася навколо основних питань партійного життя (пріоритет економічної чи політичної боротьби, роль терору в роботі революціонерів), але, незважаючи на гострі дискусії, організація залишалася монолітною [5, арк. 27].

На прикладі організацій РСДРП губернії можна відмітити, що розмежування партійців відбувається не одразу, йому передував період ідейного визначення соціал-демократів, період теоретичного становлення соціал-демократичних фракцій у цілому в імперії та губернії зокрема. Цей період охоплював 1903–1904 рр., тобто час, коли серед соціал-демократів мали місце вагання, невизначеність, ідейна боротьба, яка, маючи полемічний характер, часто переходила в конфронтацію. Усередині організацій були представники і меншовиків, і більшовиків, але важливим було тільки те, хто мав більшість голосів при прийнятті рішень. Цей момент був головним у визначенні фракційної належності організацій. Напряму роботи задавали лідери організацій, і від того, хто очолював у той чи інший час партійний осе-

редок, їхньої партійної позиції, організаторських здібностей, залежала фракційна позиція рядових членів.

Можна з упевненістю стверджувати, що фактичний розкол частини організацій губернії та утворення в межах об'єднаних організацій фракційних осередків відбувся не внаслідок дезорганізаторської діяльності самих лише меншовиків, як це категорично зазначалося в радянській історіографії. Розходження місцевих соціал-демократів відбулося внаслідок постійного тиску та нав'язування власної політики з боку керівних політичних установ обох фракцій РСДРП, завдяки чому у внутрішньопартійну ворожнечу до кінця революції було втягнуто весь актив організацій губернії. Причиною розколу було прагнення керувати діяльністю організацій за повної відсутності бажання йти на компроміс із представниками іншої фракції.

Бібліографічні посилання

1. **Варгатюк П.** Партії великої загиб: В. І. Ленін і більшовицькі організації Катеринославщини / П. Варгатюк. – Д. : Промінь, 1970. – 207 с.
2. Дніпропетровський обласний державний архів (далі – ДАДО). – Ф. 24, оп. 1, спр. 190. «Партхроника. 05. – 12. 1903 г.». – 72 арк.
3. ДАДО. – Ф. 24, оп. 1, спр. 191. «Партхроника. 01. – 03. 1904 г.». – 49 арк.
4. ДАДО. – Ф. 24, оп. 1, спр. 193. «Партхроника. 07. – 12. 1904 г.». – 72 арк.
5. Запорозький обласний державний архів (далі – ДАЗО). – П. 337, оп. 1, спр. 706. «Дело об участниках революционного движения, списки политических заключённых. – 37 арк.
6. ДАЗО. – Р. 894, оп. 1, спр. 18. «Малеев А. Ф. Рабочее движение на Запорожье / исторический очерк/». – 203 арк.
7. **Емченко Г.** Так начинались битвы. Большевики Луганщины накануне и в период первой русской революции (1900–1907 гг.) / Г. Емченко, В. Калашников, П. Шморгун. – Х. : ХГУ, 1966. – 148 с.
8. История Екатеринославской социал-демократической организации 1889–1903. Воспоминания и материалы. – Екатеринослав : Истпарт, 1923. – 594 с.
9. История рабочих Донбасса : в 2 т. – Т. I. : Рабочие Донбасса в эпоху капитализма и в переходной период от капитализма к социализму. – К. : Наук. думка, 1981. – 327 с.
10. **Кацнельсон И.** К истории первой революции на Екатеринославщине / И. Кацнельсон // Материалы по истории Екатеринославской социал-демократической организации большевиков и революционных событий 1904–1905–1906. – Екатеринослав: Истпарт, 1924. – С. VIII–XVI.
11. **Ленін В.** Лист Г. М. Кржижановському і В. О. Носкову. 5 листопада 1903 року / В. Ленін // Повне зібрання творів / В. Ленін. – Т. 46. Листи 1893–1904. – вид. 5-е. – К. : Політ. л-ра України, 1974. – С. 295–296.
12. **Ленін В.** Лист Г. М. Кржижановському. 20 жовтня 1903 року / В. Ленін // Повне зібрання творів / В. Ленін. – Т. 46. Листи 1893–1904. – вид. 5-е. – К. : Політ. л-ра України, 1974. – С. 299–300.
13. **Ногин В.** Воспоминания / В. Ногин // История Екатеринославской социал-демократической организации 1889–1903. Воспоминания и материалы. – Екатеринослав : Истпарт, 1923. – С. 362–370.

14. Переписка В. И. Ленина и редакции газеты «Искра» с социал-демократическими организациями в России. 1900–1903 гг. : в 3 т. – Т. I. – М. : Госполитиздат, 1969. – 570 с.

15. **Полонский И.** Воспоминания / И. Полонский // История Екатеринославской социал-демократической организации 1889–1903. Воспоминания и материалы. – Екатеринослав : Истпарт, 1923. – С. 352–362.

16. **Фабричный А.** Перед грозой / А. Фабричный // История Екатеринославской социал-демократической организации 1889–1903. Воспоминания и материалы. – Екатеринослав : Истпарт, 1923. – С. 4–8.

17. **Чепурко О.** Особливості становлення соціал-демократичної організації у м. Катеринославі на рубежі XIX–XX ст. / О. Чепурко // Записки осередку Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Дніпропетровську : зб. наук. пр. / редкол.: С. І. Світленко (відп. ред.) та ін. – Вип. 2. – Д. : Вид-во ДНУ, 2011. – С. 67–80.

Надійшла до редколегії 04.01.2013

УДК 94 (477) «19/20» + 629.5 (477) (09)

О. Б. Шляхов

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ПІДПРИЄМЦІ УКРАЇНИ ТА ЇХ ПАРТІЙНО-ПОЛІТИЧНІ УПОДОБАННЯ НА ПОЧАТКУ XX ст.

Висвітлено партійно-політичні уподобання підприємців українських губерній царської Росії на початку XX ст., їх взаємовідносини з імперським центром.

Ключові слова: підприємці, громадсько-політична діяльність, політичні партії, українські губернії.

Освещены партийно-политические предпочтения предпринимателей украинских губерний царской России в начале XX в., их взаимоотношения с имперским центром.

Ключевые слова: предприниматели, общественно-политическая деятельность, политические партии, украинские губернии.

The party-political predilections of the South Ukrainian guberniyas' industrialists of the czarist Russia at the beginning of the XX-th century, its mutual relations with the Imperial center are highlighted.

Key words: the bourgeoisie, social and political activity, the Ukrainian province.

У пореформений період, у результаті розпочатих Олександром II перетворень, у царській Росії, зокрема в її українських землях, розпо-